

Paár Ádám

Mediterrán miniállamok boldogulása

Két kérdést vizsgálok a tanulmányban. A miniállamok hogyan kezelték a 20. században azt a helyzetet, hogy nagyhatalmak árnyékában éltek? Jellemzően egy-egy nagyállam igyekezett magához láncolni az itt vizsgált miniállamokat, vagyis a miniállam küzdelme egyfrontos volt. Hogyan kezelte a miniállam elitje a politikai közösségek konfliktusait? Mert a miniállamban is található politikai, eszmei szubkultúrákat, és a polgárháború árnyéka ott lebegett az egyes államok fölött.

info@meltanyossag.hu

www.meltanyossag.hu

0630-311-1701

1149 NAGY LAJOS KIRÁLY ÚT 167. II. 23.

Először azonban lássuk, miért fontos számunkra a miniállam (vagy törpeállam) fogalma. Általában azt szokás gondolni, hogy egy állam fejlettsége, jóléte összefüggésben áll az adott államterület méretével és lakosságának számával. Nem csoda, hogy így gondoltuk a legutóbbi időkig, hiszen évszázadokon keresztül a filozófusok, írók és politikusok egymástól vették át a gondolatot, hogy a minél nagyobb kiterjedésű és minél népesebb állam biztosítja a jólétet. Az érvelés alkalmas volt a mindenkori birodalomépítő törekvések legitimálására – eszerint a meghódított vagy érdekszférába vont népeknek is érdeke az adott birodalomhoz tartozás.

Még a 20. század elején is írók és diplomaták élesen gúnyolták a kisállamok elburjánzását, a *Kleinstaaterei*-t, a „balkanizálódást” (amin akkor még a balkáni kisállamok mintájára a régiók szétaprózódását értették). A két világháború, amely megrengette az európai gyarmatosítók (Nagy-Britannia, Franciaország, Hollandia, Belgium) birodalmait, és lökést adott az ázsiai és afrikai népek függetlenedésének, jelentette az első szöveget a birodalmiság legitimációjának koporsójába. A második fordulópontra az, hogy Európa sorsát mindinkább két szuperhatalom intézte: az Egyesült Államok és a Szovjetunió.

A két szuperhatalomban közös volt, hogy földrajzilag és politikailag nem európai államok voltak, mégis Európa talpra állítása lehetetlen volt nélkülük, és persze egyiknek sem volt érdeke egyetlen európai nagyhatalom fölnövekedése.

A harmadik fontos fordulópontra pedig a jóléti államok kialakulása, amelyek éppenséggel kis területű államokhoz (Ausztria, Svájc, Belgium, Dánia) és közepes területű, de szegény (Finnország, Norvégia) vagy nagy területű, de nem régóta iparosodott államokhoz (Svédország) kötődött, így bizonyítva, hogy a kisebb terület nem jár együtt fejletlenséggel, sőt. A Távol-Keleten is találhatunk olyan államot, amely mini-városállamként ért el irigylésre méltó sikereket (Szingapúr).

Összességében tehát nem állítható az, hogy a kis terület és alacsony számú népesség akadályozója lenne a fejlettségnek. A nagy terület akadály is lehet, például azért, hogy a birodalom távoli pontjainak pacifikálására túlzottan nagy katonai és pénzügyi erőforrásokat kell összpontosítani, ami pedig a szociális kohézió célja elől von el forrásokat. A saját ország területének lakossága fizeti meg a távoli területek pacifikálásának költségeit.

A fejlettség vagy fejletlenség kérdése régóta egy nagy kérdés a politikatudományban. Ennek a problémának egy olyan nézőpontja alakult ki, amely szerint a fejlettség (amely persze önmagában egy semmitmondó, de éppen ezért népszerű kifejezés) egyenértékű a nyugatos fejlődéssel, mintegy annak szinonimája, és a történelem lineáris fölfogása értelmében minden európai országnak, sőt a világ minden régiójának ezt a fejlődési utat kell bejárnia. A Nyugathoz képest tehát minden más régió a nyugati fejlődés valamely más szakaszában van.

A 18. század óta a mediterrán térség a Nyugat félperifériájához tartozik. Spanyolország, Portugália, Itália ettől az időszaktól kezdve a klasszikus félperifériás fejlődést járták: a Nyugat mezőgazdasági árucikk-exportőrei (pl. portugál bor Angliába) és iparcikk-importőrei, a nyugati hatalmak (Anglia, Franciaország) által kovácsolt katonai szövetségek csatlósai. A mediterrán világ keleti fele, a Balkán-félsziget már korábban letért a nyugatos fejlődésről, az Oszmán Birodalomba való betagozódás révén. A mediterrán világ erősen függött a mezőgazdasági árucikkek piaca révén a Nyugattól - erősebben, mint fordítva. Ugyanakkor az iparcikkek importálása révén a mediterrán világ erősen függött az ipari forradalomban élenjáró államoktól. Mindehhez járultak más, lelki vagy kulturális tényezők: az a fölfogás, hogy a katolikus és ortodox mediterrán országok kevésbé mentek át az - állítólag Nyugatra jellemző - vallási individualizálódáson. Protestáns, majd később laikus nézőpontból a szokásrendű (s nem individuális) vallásos életet is a fejlődés kerékkötőjének látták.

Érzékelhető tehát, hogy klasszikusan nem a mediterrán világot szokás párosítani a fejlettséggel és a jól működő demokráciával, ezzel szemben néhány mediterrán régióhoz tartozó ország példát mutat a fejlettségre és a jólét bővülésére.

A 2008-2009-es válság megrengette a mediterrán régiót, olyannyira, hogy számos politikus és közgazdász (pl. Magyarországon [Bokros Lajos](#)) a „mediterrán” jelzőt úgy használta, mint a fiskális fegyelmetlenség (az ún. *fiskális alkoholizmus*) és az annak

megágyazó alacsony minőségű politikai kultúra szinonimáját. Lényegében kettéosztották az Európai Uniót egy tengely mentén, a fiskális szigorú elfogadó nyugati és a „fegyelmezetlen” mediterrán régióra (és Bokros e tekintetben a poszt-socialista régiót, benne értelemszerűen Magyarországgal, sőt Írországot is a mediterrán régióba sorolta). Bokros egy előadásában egyenesen úgy fogalmazott, hogy a „kultúrharca is van, kérem, kultúrkampf”, mert a „déli felfogás legyőzte a német sárkányt.” Valószínűleg Bokros nem volt tudatában annak, hogy az ellentétpár, amit alkalmaz, az előítéletek megalapozására és erősítésére alkalmas orientalizáció nézőpontját közvetíti magyar földön.

Ha a mediterrán világ példa volt a fiskális fegyelmezetlenségre, valamint – részben ezzel összefüggésben – az élesen szembenálló politikai szubkultúrák küzdelmére, akkor néhány állam viszont éppen arra példa, hogy a mediterrán régió is képes lehet eljutni a nyugati és északi stabil demokráciák szintjére, sőt egyes országok képesek meghaladni azt.

Monacót, San Marinót és Máltát választottam, mint a leginkább alkalmas példákat annak érzékeltetésére, hogy egy miniállam képes lehet egy alapvetően negatív történelmi szempontból kitörni, és a relatív hátrányokat – vagy a külvilág által hátránynak érzett tényeket – pozitívvá változtatni. Nem országoként, hanem tematikai megosztásban mutatom be a három országot, és utalok arra, Magyarország miként hasznosíthatja a tanulságokat.

Egy-egy óriás árnyékában

Vajon a miniállamoknak van-e játékterük a globalizáció korában? Hiszen a globalizáció fogalma alatt az emberiség fokozatos egységesülését értjük, a gazdasági érintkezés, valamint az életmódok, fogyasztási minták és ízlések közeledése révén. Elsőre ez a helyzet nem a kisállamoknak kedvez, és főleg nem az olyan miniállamoknak, mint három „hősünk”.

Régi gondolat, hogy Európa a birodalmak földje, és a kisállamoknak leáldozott. De ahogyan a legtöbb politikai jóslat, ez sem valósul meg. Pedig a 19. század végén sokan érveltek amellett, hogy a minél nagyobb gazdasági, kulturális és technológiai fejlettség elérésének elkerülhetetlen ára a kisállamiság („Kleinstaaterei”, „balkanizálódás”) megszűnése. Kétségtelenül az olasz *Risorgimento* és a német egyesülés nyomatékos példát szolgáltatott a kisállamiság ellenfelei számára. Nem véletlen, hogy az I világháborúig senki sem bánta például az Osztrák-Magyar Monarchia létezését.

Minden valamire való politikai gondolkodó (Jászi Oszkár, a román Aurel C. Popovici, a szlovák Milan Hodža, még a magyarosításról vitriolosan író skót szerző, Robert W Seton-Watson is), és főleg nagyhatalmi diplomata az Osztrák-Magyar Monarchia föderalizálásában gondolkozott, és nem pedig szétverésében. Valójában mindenki félt attól a jóslattól, amelyet H. G. Wells író, fabiánus gondolkodó megfogalmazott 1902-ben, miszerint a

tudományos-technológiai fejlődés veszélyezteti a kisállamok puszta létezését: „Az égiség majd a kis nemzetek [ti. országok - Paár Ádám megjegyzése] jajszava, követelve minden nemzet elidegeníthetetlen jogát arra, hogy az országút közepén leüljenek és kis játékaikkal éppúgy játszadozzanak, mint ahogyan játszottak az út elkészülte előtt.”¹

Csak a szovjet és a német náci uralom mutatta meg, hogy egy nagyállam, egy birodalom önmagában még nem jelenti a humanizmust, a kultúra eredményeinek biztosítását.

A konzervatívok általában magasztalják azt a tudást, hagyományt, amely a kisállamok kultúrájában fölhalmozódott. De vannak pozitív vélemények a politikai spektrum másik oldaláról is! George Woodcock kanadai író, irodalomkritikus, anarchista gondolkodó megfogalmazott egy olyan középkor-felfogást, amely szerint az európai önkormányzás eszménye a középkori városállamoknak és faluközösségeknek köszönhető, mindenekelőtt a flamand, itáliai és svájci városi és falusi önkormányzatoknak. Ezek a közösségek igazolták puszta létükkel, hogy van élet a birodalmi kereteken kívül, vagyis nincs szükség a francia királyi, a német-római császári vagy a pápai hatalom védőszárnyaira. Ráadásul Flandria és Itália elért egy magas szintű gazdasági és kulturális fejlettségi szintet,

¹ H. G. Wells: *Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought*. London, 1902. [H. G. Wells: Anticipations of the Reaction of Mechanical and Scientific Progress upon Human Life and Thought](#), idézi: Kosáry Domokos: *Az európai kis államok fejlődési típusai*. In: *Uő: A magyar és európai politika történetéből*. Bp., 2001., Osiris Kiadó. 629.

amely a korban meghaladta a részekre szakadozó Német-Római Császárságét, vagy éppen az Angliával százéves háborúba merült Franciaországét. Woodcock a városállami önállóság utolsó mohikánjaiként méltatta a svájci kantondemokráciát és San Marino „felhőkbe burkolózó függetlenségét”.

Hogyan helyezkednek el a miniállamok ebben a diskurzusmezőben? Noha a liberális és szocialista gondolkodók hajlamosak lehetnek a kisállamiságot kötni a konfliktushoz, Monaco, San Marino és Málta példája azt mutatja, hogy az állam kis mérete nem befolyásolja azt, hajlamos-e a háborúra. Az állam kicsi jellege önmagában nem hajlamosít a nagyobb konfliktusra. Hiszen a három miniállam nem indított háborút területének növeléséért. Sőt, éppen ellenkezőleg! A három állam elitje önvédelmének biztosítékát látta abban, hogy kis méretű. Máltának persze sajátos helyzete volt, mert egyúttal a Brit Birodalom területe volt, és a másik két állam is élvezett védőernyőt egy-egy nagyhatalom – Franciaország, illetve Olaszország – részéről.

A három miniállam esetében egy-egy nagyobb állam befolyása – akár közvetett, akár közvetlen úton – nagy hatást gyakorolt a világpolitikai mozgástérre és lehetőségekre. Alapvetően befolyásolta a három miniállam társadalmának fejlődését, hogy lakosaik anyanyelve, kultúrája szorosan kötődött a „nagy testvérhez”. Ez kisebb mértékben még Málta esetében is igaz, hiszen ott az angol mai napig hivatalos nyelvnek számít.

A kulturálisan teljes vagy részleges azonosság alighanem szerepet játszott abban, hogy a három miniállam lakossága még a nagy konfliktusok idején sem fordult el teljesen az adott patrónus nagyhatalomtól. Ezek az országpéldák reprezentálják, hogy a közös nyelv, vallás és kultúra képesek oldani az ellentéteket.

Monaco sorsában két ország játszott szerepet: Spanyolország és Franciaország – az utolsó négyszáz évben inkább az utóbbi. A 17. században a monacói nagyhercegség elszakadt a spanyol uralomtól. Egy rövid, 45 éves szárd-piemonti uralomtól (1815-1860) eltekintve ettől kezdve Monaco sorsa legszorosabban Franciaországtól függött. Kulturálisan pedig (nyelv, irodalom) a monacóiak identitása mindinkább összeolvadt a franciák identitásával.

A közlekedés és a turizmus szorosra fűzte Franciaország és pici szomszédja kapcsolatát. A Nizzából Monacóba vezető vasútvonal megépítése révén a tengerpart közelségére vágyó franciák százai számára Monaco elérhetővé vált. A modernizáció, konkrétan a vasút, valamint a polgárosodás, meg annak kellékei (fürdőhely, kaszinó, szállodák) révén Monaco függésbe került Franciaországtól, gazdaságilag alárendelődött a nagy szomszédnak.

A nagypolgári turizmusra fölfűzött gazdaság nemcsak lehetőséget jelentett, hanem egyúttal óriási kiszolgáltatottságot. Mert ugyan a francia és nem francia nagypolgárság pénzt hozott a hercegségbe, és a pénz részben vásárlás formájában,

részben a szerencsejátékokon elverve gazdagította a hercegséget, de közben Monaco maradt az, ami volt: alapvetően szegény, mezőgazdasági jellegű ország. Monaco olyan viszonyba került Franciaországgal, mint később Kuba az Egyesült Államokkal: a nagy szomszéd polgárainak szórakozóhelye, strandja és kaszinója lett, csak éppen az észak-amerikai felsőbbrendűség nélkül. Mindazonáltal a turizmus-dominanciájú, egyszektorú gazdaság eléggé sérülékeny, még a nagyhatalmi gőg hiányában is.

A gazdasági függést egy finom politikai függés követte: a franciák kötöttek egy szerződést I. Albert monacói herceggel (1889-1922), amely szerint, ha Monaco trónja akár *egyetlen napra* megüresedik, az ország csatlakozik Franciaországhoz. A tündérmesébe illően ravaszul megfogalmazott szerződés Damoklész kardjaként függött és függ ma is a Grimaldi-dinasztia fölött.

A francia-monacói kapcsolat Charles de Gaulle elnöksége idején vált feszültté. A "tábornok", ahogyan hívei nevezték, teljes szívvel, de csekély diplomáciai érzéssel képviselte a francia gloire-t, így idő kérdése volt, hogy összerúgja a port az ambiciózus III. Rainier (1949-2005) herceggel. De Gaulle szerette volna megakadályozni a francia adóelkerülést. A problémát az jelentette, hogy a francia cégek előszeretettel helyezték központjukat Monacóba. Rainier herceg, aki éppen ebben az időben törekedett arra, hogy fejlesztések révén oldja állama függését az elit turizmustól, ellenállt a „tábornok” követelésének,

hogyan adja ki a Monacóba települt francia cégek adatait. Majd de Gaulle követelte, hogy a monacói francia nyelvű adást be kell szüntetni, mert az versenyt jelentett a francia állami rádióknak Dél-Franciaország területén.

Ráadásul a Monte Carlói Rádió több amerikai zenét sugárzott, mint franciát, ami sértette, de Gaulle nemzeti büszkeségét. Rainiernek nem volt baja a rádió műsorpolitikájával, hiszen a herceg, aki szerette volna feledtetni elődjének kétértelmű magatartását a német megszállás idején, elkötelezett barátja volt az Egyesült Államoknak (itt jegyezzük meg a közismert tényt, hogy Rainier az USA-ból választott feleséget, Grace Kelly színésznő személyében). Kezdetét vette tehát a monacói-francia mini-hidegháború. De Gaulle emberei a Monte Carlói Rádió igazgatótanácsában is jelen voltak, és elérték egy adásvezető menesztését.

Rainier válaszul elbocsátotta egy államminiszterét, aki De Gaulle embere volt. Erre a francia elnök is lépett egyet, és elhatározta, hogy ott áll bosszút, ahol legjobban fáj Monacónak: megcsapolja a hercegség pénzét, a monacói területre menekített, adózatlan francia jövedelmek föltárása révén. Majd 1962 októberében a francia rendőrség, csendőrség és vámőrség lezárta a monacói-francia határt. A blokáddal meg akarták fojtani a hercegséget. Egy operettháború lehetősége ott lógott a levegőben.

Amint ez a kérdés elhárult, de Gaulle NATO- és Amerika-ellenessége váltott ki feszültséget. De Gaulle 1966-ban kivonultatta

Franciaországot a NATO-ból, és eltökélte, hogy bezárja a franciaországi amerikai támaszpontokat. Rainier herceg engedélyezte az amerikai hadihajóknak a kikötést Monacóban. De Gaulle megsértődött, hogy Rainier nem alkalmazkodik a hivatalos francia politikához.

A két konfliktus Rainier és De Gaulle között azzal végződött, hogy a "tábornok" kelleltenül bár, de elfogadta a tényt: Monaco immár önálló tényezőként kíván politizálni, és nem mindenáron akarja fönntartani a lojalitást a "nagy testvér" Franciaország felé. Rainier eleinte ragaszkodott a Monacóba települt francia cégek teljes adómentességéhez, ám beadta a derekát, látva, hogy de Gaulle komolyan gondolja tervét, hogy ha másként nem megy, akkor Monaco gazdasági megfojtásával viszi keresztül akarátát. Rainier azonban nem engedett a szimbolikus politikai kérdésben, azaz az amerikai támaszpontok bezárásában. Jól tudta, hogy ezt még de Gaulle lenyeli, ellentétben a francia cégek és magánszemélyek adóelkerülésének ügyével. A kompromisszumkészség segített abban, hogy a két vezető békés megegyezésre jusson.

San Marino évszázadokon keresztül a pápaság területi expanziójának a célkeresztjében volt. Nem volt olyan évszázad, amikor a miniköztársaságnak ne kellett volna visszavernie a pápai seregeket. Az itáliai függetlenségi harcok idején, 1849-ben a római forradalmárok Garibaldi vezetésével kitörték a pápai és francia seregek ostromgyűrűjéből, és elmenekültek San Marino területére.

Mivel az 1815-ös bécsi Kongresszus elismerte San Marino függetlenségét, a pápai és francia erők nem követhették a menekülőket a köztársaság területére. Az itáliai szabadságharcosok nem felejtették el San Marino segítségét. Hálából nem csatolták a köztársaságocskát az 1861-ben kikiáltott egységes Olaszországhoz. Ugyanakkor természetesen sok minden köti össze a két államot. A hivatalos és a beszélt nyelv az olasz San Marinóban, miként a hagyományok is Olaszországhoz kötik.

Az államocskát az olasz hadsereg védi egy esetleges fegyveres konfliktus esetén. Mindkét államban az euro a hivatalos fizetőeszköz. Mivel a san marinói adók alacsonyabbak, mint az olaszországiak, sok vállalat telepíti központját San Marinóba. Olaszország és San Marino viszonya lényegesen harmonikusabban alakult, mint Franciaország és Monaco kapcsolata.

A san marinói pártrendszer leképezte az olasz nagy testvér pártrendszerét. Így 1922-ben megalakult a miniállam saját fasiszta pártja. A San Marinói Fasiszta Párt hatalomra került a következő évben, és 1926-ban befiltotta az összes többi pártot, amivel másolta az olaszországi „atyapárt” politikai irányvonalát. Mussolini furcsa módon, bár meghirdette az olasz birodalmat, nem törekedett San Marino beolvasztására, ebben a tekintetben a Duce ragaszkodott a hagyományokhoz. A san marinói fasiszta kormány elutasította az Olaszországban bevezetett faji törvények másolását. A miniállam befogadta az Olaszországból menekülőket a II. világháború idején.

Mussolini nem gyakorolt nyomást San Marino kormányára annak érdekében, hogy zárják le a határokat a menekültek előtt, nem fenyegette elfoglalással San Marinót, noha, bármilyen gyöngye volt az olasz haderő teljesítménye, a köztársaság aligha élte volna túl a támadást. Százezer olaszországi zsidó menekült élt ebben a 61 négyzetkilométernyi menedékben, miközben minden oldalról a tengelyhatalmak vicsorították körül. Olaszország és San Marino korrekt viszonya, valamint a Németország és San Marino közötti megegyezés lehetővé tette, hogy a miniállam kimaradjon a háború és holokauszt folyamataiból.

Az olaszországi fasizmus bukása magával hozta a san marinói fasizmus bukását. Az inga értelemszerűen kilengett a másik színű radikalizmus irányába: az 1921-ben alakult San Marinói Kommunista Párt kormányra került. Ez volt a világtörténelem egyetlen olyan kommunista pártja, amely valóban demokratikus választáson került hatalomra, bár folyamatosan a Szocialista Párttal együtt kormányzott (ironizálhatnánk azon, hogy a kommunista program legfeljebb ilyen méretű területen életképes egy ideig, de a pártot nem a sajátos kommunista program, hanem a függetlenség harcos védelme, vagyis a san marinói regionalizmus emelte hatalomba).

Az 1957-es évben a kommunisták kikerültek a kormányból. Az 1956-os magyarországi események visszhangja ártott a kommunisták reputációjának, de az igazán nagy törést az 1957 szeptember-októberi alkotmányos válság idézte elő.

Ez volt az utolsó politikai válság San Marinóban. A szocialisták fölbontották a koalíciót a kommunistákkal, ezzel véget ért Európa egyetlen olyan kommunista pártjának kormányzása, amely valóban demokratikus körülmények között került hatalomra. Az olasz kormány elismerte a jobboldali ellenzék által kikiáltott ideiglenes kormányt, ezzel beavatkozott a san marinói alkotmányos konfliktusba. Az olasz miniszterelnök, Amintore Fanfani látogatást tett San Marinóban, amellyel erős legitimációt adott a san marinói kereszténydemokrata kormánynak.

Málta esete némileg más volt, mint az előző két kisállamé. Ugyanis míg Francia- vagy Olaszország megelégedett azzal, hogy közvetett módon befolyásolja a szomszédságukban fekvő kisállamot, addig Málta évszázadokon keresztül idegen uralom alatt állt. A johannita lovagok állama a mediterrán világ végváraként állta az oszmánok ostromát. A modern Málta története akkor kezdődött, amikor 1814-ben a sziget brit uralom alá került. A brit fennhatóságnak voltak előnyei: a sziget lakosai a II. világháborúban tanúsított bátorságért megkapták kollektíven a brit György-keresztet, a sziget mai napig tagja a Nemzetközösségnek, az angol nyelv tudása megkönnyíti a bekapcsolódást a globális gazdasági folyamatokba.

A brit uralom megítélése ellentmondásos volt. Először is, nem lehetett eltekinteni attól, hogy Máltától nem messze az olasz egység megvalósult, márpedig Málta lakosai, ha etnikailag sokszínűek voltak is, az arabtól az afrikaiig, de kulturálisan vitathatatlanul itáliaiak voltak.

Az 1830-as években a Giuseppe Mazzini vezette *Ifjú Itália* nacionalista mozgalom meghirdette a félsziget egyesítésén kívül Korzika, Málta, Isztria, Dél-Tirol és Dalmácia, mint olasz kultúrájú területek megszerzését. Menet közben ugyan a maximális cél elfelejtődött, de Máltán sokáig élt a vágyakozás az Olaszországgal való egyesülésre.

A három párti máltai pártrendszerben a Nemzeti Párt képviselte a Nagy-Britanniától való függetlenedést és az irredentizmust, azaz az Olaszországgal való csatlakozást. A Munkáspárt fokozatosan elfogadta a függetlenség célkitűzését, míg az Alkotmányos Párt erősen britpárti volt, és támogatta a sziget integrálását Nagy-Britanniába. A II. világháború idején a britek deportálták a nemzeti pártiak vezetőit Ugandába, amivel súlyosan megsértették a máltai érzelmeket. Ennek ellenére, ahogyan fent írtuk, a máltaiak kitartottak Nagy-Britannia mellett. Ám a háború után a függetlenedési törekvéseket nem lehetett visszafojtani.

Málta a függetlenség elnyerése (1964) után megtartotta az alkotmányos monarchiát, mint államformát, és elismerte II. Erzsébet királynőt államfőnek, ám az 1974-es alkotmánymódosítással áttért a köztársasági államformára.

A három miniállam esetében egy-egy nagyobb állam befolyása – akár közvetett, akár közvetlen úton – nagy hatást gyakorolt a világpolitikai mozgástérre és lehetőségekre. Ahogyan Rainier herceg és de Gaulle „kis hidegháborúja” mutatja, olykor konfliktusok is kialakultak a kisállam és a nagyhatalmú patrónus között.

San Marino és Olaszország kapcsolata harmonikusan alakult, ami annak köszönhető, hogy a hegyi városállam ugyan nem csatlakozott az egységes Olaszországhoz, de segítséget nyújtott a *Risorgimento* („újjászületés”, az olasz nemzetalapítás) idején az olasz hazafiaknak, elsősorban menedékhely formájában. San Marino nyelve, kultúrája, politikai élete, pártrendszere sok szállal kapcsolódott Olaszországhoz, az olasz hadsereg védelmezi, pénze is azonos (lira, majd euro), ezért gyakorlatilag majdnem olyan pozíciót foglal el, mintha Olaszország része lenne, ugyanakkor mégis megtartotta függetlenségét.

Ám túlzás lenne, ha csupán egy-egy közeli nagyhatalomnak tulajdonítanánk szerepet a miniállamok fejlődésében. Geopolitikai fekvése fölértékelte Monacót és Máltát, mert mindkét állam a Földközi-tenger stratégiai pontján fekszik. Igaz, hogy a kora újkorban a világkereskedelem súlypontja áttevődött az Atlanti-óceán északi térségébe, de a Földközi-tenger régiója továbbra is megmaradt a világ egyik geopolitikai frontvonalá helyszínének (ld. a Spanyolország-Velence-pápaság és az Oszmán Birodalom „kis világháborúját” a 16. században), és Monaco meg Málta központi helyet foglalnak el a Dél-Európa, Észak-Afrika meg a Közel-Kelet közötti gazdasági és kulturális kapcsolatokban. Így érthető, hogy olykor más nagyhatalmak is megpróbálják „kemény” vagy éppen „puha” módon befolyásolni a miniállamot: a II. világháború idején a németek kísérletet tettek Málta elfoglalására, Monaco pedig jó kapcsolatot épített ki az amerikaiakkal, de Gaulle őszinte bosszúságára.

Politikai válságok

Mindegyik államban találhatunk olyan válságokat, amelyek azzal fenyegettek, hogy a rendszer összeomlik. Szerencsére a vezetők józansága mindig felülkerekedett az ellenséges érzületeken.

Monaco törvényhozása a 18 tagú Nemzeti Tanács. Az alkotmány deklarálja, hogy a herceg és a Nemzeti Tanács együtt gyakorolja a törvényhozó hatalmat. Ez egy olyan érdekes helyzetet eredményezett, hogy az államfő egyúttal része a törvényhozó hatalomnak. Ha figyelembe vesszük, hogy a herceg választja ki a monacói kormányként funkcionáló héttagú Koronatanács tagjainak több mint felét, akkor azt mondhatjuk, hogy a herceg a személyzeti politikán keresztül nagy hatást gyakorol a kormányzati politikára.

III. Rainier herceg elhatározta, hogy fejleszti Monacót, szembefordulva a konzervatív érzelmű lakossággal és a hagyományosan aggályoskodó Nemzeti Tanáccsal. 1955-ben a Monacói Bank- és Nemesfém Társaság csődbe jutott. A Nemzeti Tanács elérkezettnek látta az időt, hogy kihasználja a helyzetet, és támadást indítson Rainier ellen. Négy tanácsadóját lemondásra szólították fel. Amikor Rainier elutasította a követelést, a tanács kollektíven lemondott.

Rainier és az újonnan megválasztott Nemzeti Tanács ellentéte a következő években folytatódott. A hercegi politika mindent megtett annak érdekében,

hogy Monacót a tömegturizmus központjává tegye, ezért kezdeményezett reformokat, míg a Nemzeti Tanács a lakosságra hivatkozva igyekezett gáncsolni az intézkedéseket. Jellemző, hogy a tanács megpróbálta megtorpedózni Jacques Cousteau igazgatói kinevezését a monacói Oceanográfiai Múzeum létrehozására, sikertelenül. Rainier négy év után megunt a csatározást, és puccsszerűen új alkotmányt vezetett be. Ennek értelmében a herceg megvalósította a rendeleti kormányzást. 1962-ben új alkotmányt hozott, amely szerint az uralkodó nevezi ki az államminisztert a kormány élére.

San Marinóban a szocialista-kommunista kormánykoalíció és a jobbközép, kereszténydemokrata ellenzék konfliktusa vezetett el politikai válsághoz. Az előzmény az volt, hogy a kommunistákkal szövetséges szocialisták soraiban az 1956-os magyar forradalom erjedést indított el. Amikor a pesti utcán az emberek fölvonultak egy sztálinista hatalom ellen, a szocialisták egy része furcsának érezte a szövetség fenntartását.

A szocialista-kommunista koalíció együttesen 35 helyet birtokolt a 60 tagú Országos Nagy Tanácsban. Öt szocialista azonban 1957 áprilisában kivált a pártjukból és a koalícióból, majd saját pártot alapítottak. Így az addigi erőegyensúly fölbomlott a kormány és ellenzék között. Később még egy kommunista képviselő bejelentette a kilépését, ami tovább rontotta a kormány pozícióját. Mivel nem volt kormányképes többség,

az államfői tisztséget betöltő Régens Kapitány föloszlatta az Országos Nagy Tanácsot, és új választást írt ki november 3-ig.

Az ellenzék nem fogadta el a döntést, a szocialista-kommunista kormány azonban csendőrök sorfalával akadályozta meg, hogy az ellenzéki honatyák bejussanak a törvényhozás épületébe. Válaszul az ellenzék október 1-jén kivonult a határhoz közeli Rovereta városkába (innen hívják az alkotmányos válságot „roveretai esetnek” is). Az ellenzék kikiáltotta az ideiglenes kormányt. A háború utáni san marinói történelem tíz legizgalmasabb napja következett.

Olaszország a Roveretában ülésző ideiglenes kormányt ismerte el törvényesnek, amit a szocialista-kommunista kormány úgy értékelt, hogy Róma beavatkozik az ország belügyébe (ennek utólagos igazolását látták abban az aktusban, hogy Fanfani olasz miniszterelnök később látogatást tett a san marinói kereszténydemokrata kormánynál). Félő volt, hogy az operettpuccs átalakul nagyon is valószínű polgárháborúvá, amikor a san marinói kormány meghátrált, és lemondott, elismerve a roveretai riválisa törvényességét. A san marinói történelemben első alkalommal hatalomra került Kereszténydemokrata Párt keresztülvitte a választójog kiterjesztését a nőkre, amely az 1959-es választáson busásan megtérült: a kereszténydemokraták megszerezték a szavazatok 46,83%-át.

Máltán a britpártiság és függetlenség kérdése, valamint az állam és egyház viszonya volt a legélesebb törésvonal. Az első törésvonalat illetően a Nemzeti Párt és a Munkáspárt hirdette a

szuverenitás védelmét, pontosabban visszaszerzését. Amikor ez megtörtént, az új törésvonal az egyház-állam konfliktus lett. Ebben a konfliktusban a korábban egymással szövetséges felek immár ellenségek voltak: a Nemzeti Párt kiállt a katolikus egyház addig élvezett jogai, kiváltságos helyzete mellett, míg a Dom Mintoff vezette Munkáspárt zászlajára tűzte a szekularizációt.

Tekintettel arra, hogy szinte nem volt olyan család, amelynek legalább egy tagja ne lett volna pap vagy szerzetes, az egyház-állam ellentét mélyen befolyásolta a családok életét.

A munkáspárti kormány kizárólag a polgári házasságot ismerte el törvényesnek, és támogatta a homoszexualitás dekriminalizálását. Mindezzel szemben nagy egyházi ellenállás fogalmazódott meg, de végül a kormány keresztülvitte akarátát. Az 1981-es választás során a munkáspárti Mintoff-kormány átalakította a választókerületek határait a gerrymandering stratégiájának megfelelően. Az intézkedés révén a Munkáspárt jutott ismét hatalomra, a nemzeti pártiak válaszul bojkottálták a parlament üléseit. A válságot végül egy alkotmánymódosítás zárta le: ennek értelmében a szavazatok többsége nem vezetett egyöntetű mandátumtöbbséghez.

Mint látható, a három kisállamban egyaránt olyan törésvonalak húzódtak, amelyek rendkívül megnehezítették a kormányzást. Monacóban a herceg és a Nemzeti Tanács, San Marinóban a baloldal és a jobboldal, a szuverenitását visszanyert Máltán az egyház-állam törésvonal osztotta meg a közéletet.

A konfliktusok mindhárom országban értékalapúak voltak, de a baloldali-jobboldali megosztottság természetesen rendelkezett szilárd osztályalapokkal. Ugyanakkor a „hideg” konfliktusok nem csaptak át „forró” konfliktusokba, mindvégig megmaradtak civil keretek között, és a fegyveres erőket sikerült távol tartani a politikától (ez még a san marinói esetre is igaz, hiszen a csendőrség nem önálló aktorként, hanem csupán eszközként szolgált a konfliktusban, a kormány, azaz a politika kontrollja megmaradt).

A három ország valószínűleg azért tudta elkerülni a „forró” belső konfliktusokat, mert mindegyik ország lakossága nagymértékben egységesnek, kulturálisan és szociálisan integráltnak tekinthető. Mediterrán államokról lévén szó, az évszázados népvándorlások és hadjáratok nyomot hagytak ugyan a lakosságon, ám ettől függetlenül a modern nemzettudat egyértelműen kötődik egy adott kultúrához: a monacói a franciához, a san marinói az olaszhoz, a máltai pedig szintén az olaszhoz, majd (ahogyan az olasz egységhez való csatlakozás álma megghiúsult) az önálló máltaihoz. A három esetből kulturális gyökereit tekintve a máltai a legszínesebb, de itt a vallási kötődés képes volt áthidalni az etnikai sokrétegűségből fakadó potenciális és valós ellentéteket, annak következtében, hogy a máltai nép 70%-a a katolikus vallást követte. Az, hogy Máltát leszámítva éles társadalmi ellentétek nem voltak az adott országokban, tehát a szociális integráció magas foka jellemezte ezeket az államokat, szintén lehetetlenné tette a polgárháborúk kirobbanását.

Emellett a számok törvénye is befolyásolta ezeknek az államoknak a békés fejlődését. A három állam lakossága összeadva (!) nem tesz ki félmillió főt. Néhány tízezer ember még képes lehet közel hasonlóan gondolkozni, több millió, vagy pláne tízmillió már nem. A csekély lakosságú államokban nincs kevesebb politikai törésvonal, mint a nagy területű, nagy népességű államokban, ám a nagyjából hasonló életmód, ízlés és kulturális, nyelvi háttér képes lehet oldani a feszültségeket. Ami azt is jelenti, hogy egy külső kihívással szemben a lakosság nagyjából egységesen tud reagálni.

Így végső soron a három kisállam 20. századi története azt mutatja, hogy egy szociálisan integrált, kulturálisan nagyjából egységes társadalom képes áthidalni az ellentéteket. Magyarország kisállam, és nem lehet azt mondani, hogy a magyar társadalom ne lenne kulturálisan egységes, már amennyiben a magyar nemzeti kultúrára gondolunk. Ugyanakkor amennyiben a kultúrát úgy fogjuk föl, hogy az magában foglalja a politikai kulturális és emlékezőközösségeket, akkor azt mondhatjuk, hogy a magyar kultúra jóval sokszínűbb, és ebből fakadóan konfliktusosabb, mint bármelyik miniállamé az eddig ismertettek közül.

A három példából a máltai társadalomra igaz az, hogy politikai kulturális és emlékezőpolitikai tekintetben élesen megosztott volt: másként értelmezték a brit hódítást és uralmat a máltai polgárok annak függvényében, melyik párthoz tartoztak. A san marinói esetben csupán pártpolitikai törésvonalokról beszélhetünk, de liberális,

kommunista, szocialista és kereszténydemokrata egyetértett San Marino függetlenségének megőrzésében. Magyarországon az állampolgárok történelem-értelmezése nagyban függ a politikai hovatartozástól, e tekintetben a magyar társadalom közel áll a máltai példához.

A magyar történelemben a dualizmus korától kezdve a közjogi kérdés jelentette a fő törésvonalat a kormány és ellenzéke között.

A három miniállam konfliktusaiban közös, hogy mindháromban a belső konfliktus elvezetett a közjogi rendszer átalakításához, akár egy új alkotmány, vagy új választási törvény formájában. Talán nem túlzás kijelenteni, hogy a közjogi konfliktus-lezárásnak is volt szerepe abban, hogy a konfliktus eszkalációját sikerült elkerülni mindegyik esetben.

	<i>Monaco</i>	<i>San Marino</i>	<i>Málta</i>
<i>fő törésvonal a 20. században</i>	a herceg és a Nemzeti Tanács	baloldal-jobboldal	szuverenitás védelme- birodalom, baloldal- jobboldal, egyház-állam
<i>konfliktus jellege</i>	értékalapú	értékalapú és osztályalapú	értékalapú és osztályalapú
<i>volt-e közjogi dimenziója</i>	igen	igen	igen
<i>konfliktus évtizede</i>	1950-es évek	1950-es évek	1970-es, 1980-as évek

Monaco és San Marino egyaránt igyekeztek kivonni magukat a világháborúból. Rettegve próbálták őrizni semlegességüket. Természetesen Málta eleve nem tudott semleges maradni, mert az anyaország háborúban állt Németországgal. San Marino semlegessége révén képes volt az olasz menekültek – zsidók és nem zsidók – menedékhelyévé válni, miközben minden oldalról a tengely vette körül. Monaco nem volt ilyen szerencsés. A miniállam ugyan semleges volt, de francia védnökség alatt állt, ezért előbb az olaszok, majd a németek vonultak be a hercegségbe.

Ha a polgárháború lehetőségét nézzük, akkor azt mondhatjuk, hogy a kis méret nem befolyásolja a konfliktusosságot. Végül egyik államban sem alakult ki forró polgárháború, bár mint láthattuk, San Marinóban egy alkalommal (1957), valamint Máltán több alkalommal közel álltak hozzá. Önmagában tehát a kis terület nem determináló tényező a konfliktusosságra.

Konklúzió

A három állam példaértékű lehet egy közép-európai állam számára is. Példa arra, hogy az erős kohézió és szociális integráció révén képes lehet áthidalni a pártpolitikai polarizációt, ahogyan arra a monacói és san marinói 50-es évek, vagy a máltai 70-es évek utalnak.

Mit tanulhat Magyarország a nála kisebbektől? Ez fontos kérdés, ugyanis a magyar politikai kultúra meglehetősen kétlelkű: miközben szeretjük hangoztatni, hogy “kis ország vagyunk”, aközben a nagyokhoz mérjük magunkat, és bár elvileg büszkék vagyunk a nemzetállami létre, mégis azon korszakok után sóvárgunk, azokat tartjuk “aranykor(ok)nak”, amikor Magyarország egy birodalom közepe, vagy legalább annak része volt (a 14-15. századi Magyar Királyság, az Osztrák-Magyar Monarchia). Nagy angol, francia, német és amerikai példákat látunk magunk előtt, és ezeket tekintjük követendőnek, holott kisebb léptékű államok történelmi dilemmái sokkal közelebb állnak hozzánk, és e dilemmákra adott válaszokból sokkal többet lehetne tanulni a stratégiák kimunkálásához.

San Marino, Monaco és Málta egyaránt olyan államok, amelyek nagyon sokat áldoztak a szuverenitás oltárán. Ellenséges hatalmak több alkalommal veszélyeztették a függetlenségüket (San Marino esetében utalhatunk a pápai, Monaco esetében a spanyol és francia, Málta esetében az oszmán és francia veszélyre). A magyar politikai és kulturális elit számára ezeknek az államoknak a küzdelme a külső befolyás és uralom ellen példamutató lehet, annál is inkább, mert napjainkban a magyar politika nagy fontosságot tulajdonít a szuverenitás értékének.

A három kisállam éppenséggel arra példa, hogy lehetséges a szuverenitás képviselete a globális térben, anélkül, hogy az adott ország föladná önálló arculatát, kulturális örökségét és történelmi emlékezetét. San Marino, Monaco és Málta sikeresen adaptálódtak a nemzetközi feltételekhez olyan módon, mint a tömegturizmus célországai vagy a high-tech ágazatok fellegrárai, megőrizve önálló kulturális arculatukat.

Példaértékű az, hogy a politikai elit mindhárom országban képes volt összefogni, amikor külső támadással vagy nyomásgyakorlással kellett szembenéznie. A monacóiak egy emberként felsorakoztak Rainier háta mögött, de Gaulle-lal való harca idején. A san marinói elit és társadalom egységesen elutasította az Olaszországhoz való csatlakozást (kérdés persze, mi lett volna az eredménye annak, ha az olasz állam hadereje révén kísérletet tesz az erőszakos csatlakoztatásra).

Ezek a politikai szereplők képesek voltak különbséget tenni a pártjuk és az ország érdeke között. A roveretai válság idején Róma kiállt az ellenkormány mellett, de ez nem jelentette azt, hogy a kereszténydemokraták kevésbé lettek volna hűségesek az önálló San Marinóhoz, mint kommunista és szocialista ellenfeleik. A máltai példa megint bonyolultabb: a britpártiak ugyan következetesen képviselték céljaikat, ám a Nemzeti Párt és a Munkáspárt képes volt az együttműködésre az önállóság, majd függetlenség érdekében. Más kérdés, hogy az önálló államiság korszakában a pártpolitikai konfliktus már nem a függetlenség kérdésében, hanem például az egyház-állam törésvonal mentén húzódott, vagyis a két függetlenségpárti erő szembekerült egymással.

A hazafiság és szuverenitás mindhárom államban kiemelt érték, ami azonban nem jelenti a szomszédos nagyhatalom szükségtelen provokálását. Ellenkezőleg, a három kisállam rugalmas, simulékony külpolitikát folytatott, és csak akkor vállalta a konfliktust, amikor a nagyhatalom rákényszerítette. Végző soron amit megtanulhatunk a három kisállamtól, az az okos, regionális és globális feltételekkel józanul számoló reálpolitika.